

BOROS-KONRÁD ERZSÉBET¹

SZÉCHENYI ISTVÁN ESZMÉINEK REFLEXIÓI NAGYVÁRADON

Gróf Széchenyi István – Barabás Miklós festménye

Gróf Széchenyi István (1791–1860) politikus, reformer, polihisztor és író, kinek a modern Magyarország megteremtésében játszott szerepe és máig előremutató tettei közismertek a magyarság körében és Európa-szerte egyaránt.

Főnemesként a legkiválóbb nevelésben részesült: vallásos neveltetése mellett a magyar, német, francia nyelv, valamint az építészet oktatását szaktanárok végezték.

¹ Dr. Boros-Konrád Erzsébet egyetemi docens, Partiumi Keresztény Egyetem – Nagyvárad (Ro), Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Művészeti Tanszék, konradkati13@yahoo.com

A hadseregben töltött közel két évtizedes szolgálata mellett folyamatosan képezte magát és utazott. Európai és kisázsiai utazásait követően, 1821 derekán járt első ízben Nagyváradon (még erdélyi útja előtt). Az 1825-ös év fordulópontot jelentett életében, amikor lemondott tiszti rangjáról és közeleti szerepléseivel hazája megújítását tűzte maga elé célul: még ez évben létrehozta az *Első Lótenyész-tő Egyesületet*, majd november 3-án a pozsonyi országgyűlés alsóházi ülésén tett felajánlásával megvetette a *Magyar Tudományos Akadémia* alapjait. Az 1827-ben létrehozott *Nemzeti Kaszinóval* a leendő magyar arisztokrácia számára kívánt színteret biztosítani azzal a céllal, hogy a magyar közelet felé fordítsa főnemes társainak figyelmét. „A harmincas évek közepén két mozzanat fűzte szorosabbra viszonyát Biharhoz és Nagyváradhoz. Bihar vármegye tekintetes karai és rendei valamikor 1835 végén vagy 1836 legelején azzal a kérréssel keresték meg, hogy járuljon hozzá a róla való arckép elkészíttetéséhez Bihar vármegye eljárósága számára.”² Széchenyi 1836. februárjában kelt válaszában megpróbálta szerényen elhárítani a hozzá intézett kérést és a bihariak figyelmébe ajánlotta, válasszanak erre érdemesebb hazafit. De ha mégis ragaszkodnának kérésükhöz, a nagyváradi vármegyeháza számára készíttendő festmény elkészítésére az erdélyi származású Barabás Miklóst ajánlotta. Ajánlatát a festőről kialakított véleményével kísérte, mi szerint a leendő kép, ha nem is ábrázol majd szép arcú és testű férfit, a vármegyeház palotáját elrútítani nem fogja. Barabás Miklós (1810–1898) életnagyságú Széchenyi-portréja, ún. derékképe 1836-ban készült el és 1941-ben még a nagyváradi megyeházán volt. Ifj. Vayer Lajos (1913–2001) művészettörténész, aki látta ott az eredeti festményt, így vélekedett: „A modorosan megnyerő mosoly felé hajló kifejezés és a daliásan megmerevített derék eleget tesznek a kellem és a méltóság közvélemény követelte kellékeinek.”³ A mai Széchenyi-ikonográfia az olajfestmény helyét ismeretlennek nyilvánítja.

Nem volt egyedülálló a Bihar vármegyei karok rendelése, a kezdeményezés országos visszhangra talált. Gróf Széchenyi István életnagyságú képei később az ország vármegyeházaitól az egyes városi intézmények és kaszinók termeiig mindenütt láthatók voltak.

Széchenyi népszerűségét erősítette a Pesten létrehozott *Nemzeti Kaszinó*, melynek mintájára számos helyi kaszinó alakult. Bölöni Farkas Sándor a nagyenyedi kaszinó ne-

² Demény Lajos (2003): *Gróf Széchenyi István, Nagyvárad és Bukarest*. In: Várad, 2.évf./1.

³ Vayer Lajos: *Széchenyi képe*. In: *Magyarságtudomány*, 1942./1, 107. o.

vében 1833. augusztus 25-én levélben fordult hozzá. Válaszában Széchenyi Erdélynek az egész magyarság életében betöltött kivételes szerepéről ír. Szerinte Erdély fogja megmutatni az emberiségnek, a világnak, hogy az anyaföld imádása, a törvényekhez való lelkiismeretes ragaszkodás alkotják az igazi polgárt, és hogy mit művelhet, mennyi szerencsét áraszthat az emberek közt a tiszta szándék, mértékletesség és állhatatosság. Örömet fejezte ki afelett, hogy az országban több kaszinó létesült. De tevékenységük Erdélyben szerinte csak úgy lesz hasznos, ha nemzetiségünk erőltetés nélküli terjesztését, műveltebb szokások és szebb indulatok ápolását fogják szolgálni.

Az országszerte létrehozott helyi kaszinók között a *Bihari Casino Egyesület* is azzal fejezte ki elismerését a kezdeményező gróf Széchenyi István iránt, hogy tiszteletbeli tagjává választotta, amint azt 1835. december 14-én kelt levelében tudomására hozott. Széchenyi szerint csak a kaszinó tagjainak kegyessége tulajdonította neki a kezdeményező érdemet, mert legyen bármily becsületes szándékú, erős akaratú a jégtörő férfi, előbb-utóbb roskadnia kellene az előítélet, irigység és hiúság nyomasztó súlya alatt, ha rögs ösvényén rokonérzésű segítők, nagylelkű bajtársakra nem találna, mint amelyeket a *Bihari Casino* nemes tagjaiban tisztel.

„Gróf Széchenyi István tudományos- és művelődésiintézmény-teremtő törekvése hatással volt a Kárpátokon kívüli szórványban élő magyarságra is. Az oda sodródott magyar értelmiségiek, főleg orvosok, gyógyszerészek, festők, tanítók, mérnökök és a bukaresti református lelkipásztor Sükei Imre karolták fel a magyar anyanyelvű felekezeti és oktatási intézmények felállítását. Törekvéseiknek célja a magyar önazonosság megőrzése, felkarolása volt.”⁴

A *Magyar Tudós Társaság*⁵ (1830), 1840-től *Magyar Tudományos Akadémia* működésének megkezdése után alig pár évvel Gróf Széchenyi István *A magyar Academia körül* című elnöki beszédében⁶, 1842-ben így vélekedik: „Veszély, nagy veszély fenyegeti [...] fajtánk nyelvét 's ez által nemzetiségünket, minél drágább kincsünk nincs, minthogy csak ennek kiemelése, ennek művelése által léphet nemzet sajátoságos fényében a' dísznek fokára. [...] Itt az ideje, úgy hiszem, hogy mindazon ábránd, rosszul

⁴ Demény, 2003

⁵ Igazgatótanácsi ülésen választott vezetői: Teleki József első elnök, Széchenyi István másodelnök, Döbrentei Gábor titkár.

⁶ Gróf Teleki József távollétében gróf Széchenyi Istvánt kérték fel a nagygyűlés elnöklésére.

fékezett keserűség 's álfelfogásu vitézség ellenére, mellyel nem egy hazánkfia buzgókodik nemzeti ügyünk körül, [...] végre tisztába jöjjon: olly drága de olly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajtóság, némi biztonsággal, és a siker némi lehetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növeszteni leginkább.”⁷

Máshol felveti, hogy: „Magyarország a' mesterség, művészet, tudomány bármilly ágaira vessük szemeinket, valóban hátra, felette hátra van, mi ugyancsak kevéssel ez-előtt alig volt köz figyelem tárgya, most azonban olly általjánosan el lőn ismerve, mikép többek közt nem egy kérdezi [...]: valljon nem lett volna-e jobb 's célszerűbb, inkább akármí ollyas másra, mi a' gyakorlati életbe vág [...] költeni.”⁸

Másfél évszázaddal később gróf Széchenyi István kritikájára és aggályára mintegy válaszként és intézményalapító eszméinek szellemében, 1990-ben a Királyhágómelléki Református Egyházkerület létrehozta Nagyváradon a *Sulyok István Református Főiskolát*. Ennek hagyományait folytatja jogutódja, a 2008-ban akkreditált *Partiumi Keresztény Egyetem*. Célkitűzése az esélyegyenlőség biztosítása az oktatás területén az Erdélyben és Partiumban élő magyar nemzeti közösség számára. Az értelmiségiek képzésével egyben kultúrmissziós feladatot teljesít, biztosítva a szakember-utánpótlást az anyanyelvi kultúra átadására és továbbfejlesztésére. Céljának megvalósítása a keresztényi és egyetemes emberi értékek érvényesítése, a nemzeti közösségünk identitásának megőrzése és fejlesztése, a versenyképes, minőségi oktatás és kutatás biztosítása, valamint a szakmaiság és akadémiai szellem értékeinek érvényesítése elvén alapul. Mindezt egy olyan egyetemi közösségben, melyben a keresztényi szeretet, igazságosság, szolidaritás, erkölcsös magatartás értékrendszere érvényesül – amint ez az egyetem Küldetésnyilatkozatában áll.

A korábban *Egyházzene* megnevezésű és profilú, később *Zeneművészeti*, jelenleg *Művészeti Tanszék*, melynek oktatója vagyok, a kezdetektől részét képezte a főiskolának, majd az egyetemnek. A magas színvonalú oktatás és tudományosság követelményeinek értelmében tanszékünk oktatói évente részt vesznek kutatói projektekben, anyanyelvünk, esetünkben zenei anyanyelvünk ápolása, hagyományaink megőrzése érdekében.

⁷ Széchenyi István (1842): *A' magyar Academia körül*. Trattner–Károlyi, Pest, 2. o.

⁸ Széchenyi, 1842, 4. o.

Mondhatni a „míg a nyelv él, a nemzet is fennmarad” jegyében zajlott 2009–2011 között a Sapientia Kutatási Programok Intézete finanszírozásában a tanszék öt oktatójának⁹ részvételével a *Birtalan József pedagógiai és zeneszerzői munkássága* című projekt.

A kutatói csoport figyelme azért irányult Birtalan Józsefre (sz. 1927. november 10, Bagos, Szilágy megye, Románia), mert egyfelől 20. századi zeneszerzőként egyedi módon ötvözi a népdal és a modern zenei nyelvezet kifejezőeszközeit, másfelől pedagógiai és zeneszerzői munkásságának összefonódása tevékenységének kezdetétől mind a mai napig példamutató értékű. Birtalan a bartóki, kodályi népdalgyűjtő körutak hagyományának folytatója, elemzője, terjesztője, akinek sajátos szemléletmódjával sikerült a népdal ethoszát zenei nevelőmunkájának középpontjába helyeznie. Saját vallomásából idézve: „Minden idegszálammal, egész munkásságommal a népdalhoz kötődöm. Számomra a népdal az alkotói tökéletesség, az «énekek éneke». Soha nem befolyásolt semmilyen zenei divat.”¹⁰

A kutatócsoport tagjai szakterületük és érdeklődési körük függvényében foglalkoztak a Birtalan életművének zene- vagy kórustörténeti, a népének és népdalok feldolgozásmódbeli, ill. elméleti és tudományos tevékenységének szegmensével. Feltárták a szerző életútját, zeneszerzői oeuvre-jét, pedagógiai munkásságát, a birtalani életmű hermeneutikai és esztétikai vonatkozásait, felkutatták a marosvásárhelyi *Maros Művészegyüttes* gyermekegyüttese számára írt, kórusművek és tematikus táncjátékokban megnyilvánuló repertoárját és a Marosvásárhelyen 1990–2000 között működött *Cantemus* leánykar repertóriumát. A projekt gyakorlati vetülete a népdalfeldolgozások betanítása volt a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatóinak. Ezen kívül 2011-ben a Partiumi Keresztény Egyetem Zenepedagógia Tanszékének vegyeskara és énekmodul képzésben résztvevő hallgatói Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Tiszaújvárosban és Nagyváradon megrendezett koncerteken mutatták be a repertoárjukban szereplő kórus- és énekes-hangszerkíséretes Birtalan-műveket. Ebből a műsorból hallgassunk meg egy részletet a *Repülj madár, repülj...* című, szólóénekekre és népzenekekre írt népdalszvitből. Az énekes előadó az akkor másodéves Szász Edina énekmodulos hallgató volt, és a szakunkon korábban végzett és akkori hallgatóiból (általam) alakított népzeneke.

⁹ A csoport tagjai Hausmann Alice, Csákány Csilla, Fodor Attila, Leopold László, a projekt vezetője Boros-Konrád Erzsébet volt.

¹⁰ Tófalvi Zoltán: *Birtalan József teremtő harmóniája*. In: A Hét, 1998. július 7.

Másik audíció a *Kerek a káposzta* című népdalfeldolgozás a tanszék kórusának előadásában, vezényel egykori diákunk, Márkus Zoltán.

A *Birtalan József pedagógiai és zeneszerzői munkássága*¹¹ című, háromrészes kiadvány a befejezett kutatói munka eredményeinek összefoglalása: a tanulmánykötetben az értekezéseket követően a zeneszerző műveinek terjedelmes jegyzéke, a róla szóló illetve saját írásainak felsorolása, oklevelek és elismerések összesítése is megtalálható; a DVD-mellékletben „*Érdemes volt...*” *Színes mozaikok Birtalan József életművéből* címmel a tiszaujvárosi koncert felvételei tekinthetők meg; a harmadik rész kottás melléklet, amelyben a tanulmányokban elemzett művek ezidáig kéziratban létező partitúrái ezúttal számítógépen készült nyomtatásban jelentek meg. Nyomtatott formában történő megjelentetésükkel Birtalan József ezen alkotásainak könnyebb hozzáférhetősége volt a szándékunk.

Számomra a projekt befejeztével azonban nem ért véget a kutatómunka, mert az (elemzettekén kívül) előkerült kéziratokban feldolgozott népdalok, valamint a belőlük készült alkotások – úgy éreztem – közkincsé kell, hogy váljanak. Birtalan József 2000-től a magyarországi Tiszaujvárosban él, de munkásságának legnagyobb része (1956–2000) Marosvásárhelyhez kötődik – pályafutásának ebben a szakaszában keletkezett kórus- és vokál-instrumentális művek elemzésével foglalkoztam a továbbiakban, amely több éves munkámnak az eredménye két újabb kiadvány lett.

A *Válogatás Birtalan József népdalfeldolgozásaiból I. kötet – Tanulmányok*¹² célkitűzése az általam tanulmányozott kórusművekben és énekes-hangszeres szvitjeiben feldolgozott dallamok népzene tudományi azonosítása, valamint a feldolgozásmód részletes bemutatása volt. Az *azonosítás* során felkutattam a dallam, vagy legalább egy közeli változatának jelenlétét a tudományos igényű forrásmunkákban, amely hitelesíti a népi forrást, a népdal *elemzése* során pedig a dallam legfontosabb jellemvonásait tártam fel, aminek alapján besorolható a népzenei stílusok rétegeibe és ezáltal mutattam rá a dallam dokumentáris értékére. A kötetben az elemzett művek sorrendje: vokális ciklusok, sorozatok és szólóénekek vagy kórus hangszeregyüttes kíséretével. Az ismertetett művek megtalálhatók a *Válogatás Birtalan József népdalfeldolgozásaiból II.*

¹¹ A három kiadvány a Kriterion Kiadó gondozásában jelent meg Kolozsváron, 2011-ben.

¹² A két kötet a Presa Universitară Clujeană és az Editura Universităţii din Oradea Kiadók gondozásában jelent meg Kolozsváron és Nagyváradon 2015-ben.

kötet – *Partiúrák* című kottás mellékletben, melyeknek kéziratos kottáit a tanulmányok szerzője írta át számítógéppel.

Birtalan József napjainkban is folytatja kórusvezetői és zeneszerzői munkáját, ez utóbbi során számos egyházi és hazafias indíttatású kompozícióval gazdagítva alkotói palettáját, mint például a tavaly Tiszaújvárosban nagy sikerrel bemutatott *Csángó himnusz*. Összefoglalás helyett elmondhatjuk, hogy életműve hidat képez Erdély és az Anyaország között, ötvözve egyfelől népi – egyházi – hazafias zenekultúránk kincseit, másfelől a zeneszerző – pedagógus – karnagy munkáját.

Végezetül felhívnam a figyelmüket néhány közelmúltbeli eseményre, amelyek által Nagyvárad tisztelgésének megnyilvánulásai érhetők tetten a reformer Széchenyi István előtt.

A *Magyar Emlékekért a Világban Egyesület* és a *Partiumi Magyar Művelődési Céh* közös szervezésében 2013. április 22-én került megrendezésre a „*MerjeteK nagyok lenni, ti, kik jobbra vagytok híva, születve*” Széchenyi-emlékek nyomában Európában című kiállítás a Partiumi Keresztény Egyetem emeleti kiállítóterében. A megnyitó után dr. Messik Miklós *MEVE* egyesületi elnök vetített előadás keretében mutatta be a legérdekesebb magyarországi és európai Széchenyi-emlékhelyeket.

Az intézményalapító Széchenyi István szelleme került ismét előtérbe, amikor dr. Pálfi József lelkipásztor és dr. Kőrösi Mária egyetemi tanár szervező munkájának eredményeként, valamint a *Széchenyi Társaság* közreműködésével 2014. március 21-én (ismét) megalakult Nagyváradon a *Széchenyi Szalón/Kaszinó*¹³. Az elnevezés még nem végleges, mondta a *Széchenyi Társaság* Díjával kitüntetett dr. Pálfi József Nagyvárad-réti református lelkész, a Partiumi Keresztény Egyetem jelenlegi rektora. Az ünnepi alkalomból dr. Tóth József a *Széchenyi Társaság* elnöke elmondta, hogy rendkívüli jelentőséget tulajdonít az Erdélyben és más, határon túli magyarok lakta területeken alakuló Széchenyi-kluboknak, kaszinóknak, mert lehetőséget biztosítanak a Kárpát-medencei magyar lakosságnak arra, hogy jobban megismerje a legnagyobb magyar Széchenyi István gróf tevékenységét, életművét. A *Széchenyi Társaság* nevében pedig hangsúlyozta, hogy a hagyományörzés mellett fontos Széchenyi törekvéseinek, véleményének kivetítése a mai nemzeti sorskérdésekre. A nagyvárad *Széchenyi Kaszinó*

¹³ http://www.szechenyiforum.hu/szechenyiforum/hirek/6555/494/Nagyvaradon_Szechenyi_Kaszino_alakult

Erdély és a Partium területén ilyen jellegű intézmény, amely az itteni magyarságnak lehetőséget kínál az összetartozás ápolására, kulturális és társadalmi rendezvények tartására, a magyar közösségek összekovácsolására, a történelmi hagyományok ápolása, a magyar középiskolások és egyetemi hallgatók magyarság-tudatának kialakítására. 2016. szeptember 2-án a Partiumi Keresztény Egyetem Széchenyi István születésének 225. évfordulójára *Széchenyi esszépályázat*ot hirdetett romániai középiskolások és egyetemisták, valamint tanárok számára *Széchenyi István öröksége* (politikai, gazdasági, társadalmi, történeti, művészeti, irodalmi, nyelvészeti stb. vonatkozások) és *A legnagyobb magyarok... Példaképek* témakörökben.

2016. október 18-án került megrendezésre a *Széchenyi 225 Emlékkonferencia* a Partiumi Keresztény Egyetemen, melynek fővédnöke Magyarország Kolozsvári Főkonzulátusa volt. Pálfi József igei és Tökés László elnöki köszöntője után Laky-Takács Péter Attila Magyarország kolozsvári konzulja elmondta, hogy hasonlóságot érez a két évszázaddal korábbi és a mai helyzet között, amikor „divatba kell hozni a magyar nyelvet. [...] A legjobb, ami gyermekeinkkel történhet az, ha a saját anyanyelvükön tanulnak, ugyanis minden ember az anyanyelvén tud kiteljesedni a legjobban. Nagyon fontos tehát a magyar nyelvű alap-, közép- és felsőfokú oktatás.”

Az emlékkonferencia előadásai után került sor a szeptember 2-án kiírt *Széchenyi esszépályázat eredményhirdetésére*.

Az elmondottak mintegy összefoglalásul hallgassák meg Birtalan József – Reményik Sándor *Templom és iskola* című művét tanszékünk kórusának előadásában egykori diákunk, jelenleg kollégánk, Brugós Anikó vezényletével.

Irodalomjegyzék

- Demény Lajos (2003): *Gróf Széchenyi István, Nagyvárad és Bukarest*. In: Várad, 2. évfolyam 1. sz.
- Pap István (2016): „Divatba kell hozni a magyar nyelvet” Gróf Széchenyi István születésének 225. évfordulója alkalmából tartottak tegnap emlékkonferenciát a nagyváradai Partiumi Keresztény Egyetemen (PKE). A megnyitó és az előadások után ismertették a PKE által meghirdetett esszépályázat eredményeit. In: Bihari Napló, 2016. október 19.
- Széchenyi István (1842): *A magyar Academia körül*. Trattner–Károlyi, Pest.
- Széchenyi István (1944-1945): *Önismeret*. In: Irodalomtörténeti közlemények, szerkeszti Kéký Lajos, Ötvennegyedik és ötvenötödik évfolyam, Második (befejező) füzet, Budapest.
- Szvboda D. Gabriella: *Barabás Miklós 1810–1898*. Bp., 1983.
- Tófalvi Zoltán (1998): *Birtalan József teremtő harmóniája*. In: A Hét, 1998. július 7.

Vayer Lajos (1942): *Széchenyi képe*. In: *Magyarságtudomány*, 1942./1

*** *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. XVII* (1922). Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, hasonmás kiadás – Babits Kiadó, 1994.

<http://hbml.archivportal.hu/data/files/145061861.pdf>

http://www.szechenyiforum.hu/szechenyiforum/hirek/6555/494/Nagyvaradon_Szechenyi_Kaszino_alakult

<http://www.partium.ro/hu/hirek/szechenyi-istvan-esszepyalyazat>

<http://www.biharinaplo.ro/helyi/2016/10/11/szechenyi-225emlekkonferencia.biharinaplo#registered>

<http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1741.pdf>

<http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1742.pdf>